

Маруся: повісті

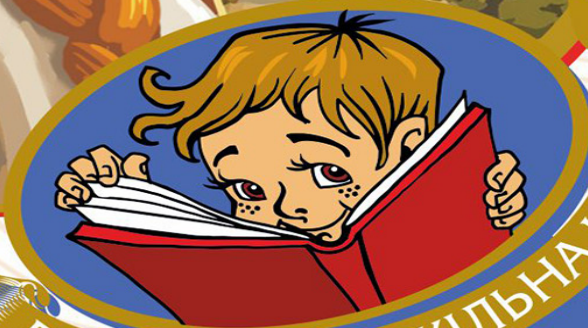
КУПИТИ

Про книгу

До видання увійшли повісті української письменниці Марко Вовчок (справжнє прізвище - Марія Вілінська, 1833 - 1907). Вона була єдиною жінкою-письменницею в українській літературі наприкінці 50-х років XIX століття. Її повість «Маруся» ще за життя письменниці здобула широку славу за кордоном, була перекладена багатьма мовами та отримала нагороду Французької академії.

Марко Боброк

МАРУСЯ

БОГДАНОВА ШКІЛЬНА НАУКА

Марко Вовчок

Маруся

Повісті

Марко Вовчок
Маруся : повісті / Марко Вовчок (Марія Вілінська). — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2025. — 288 с. — (Серія «Богданова шкільна наука»).

ISBN 978-966-10-1216-4

Серію «Богданова шкільна наука» засновано 2013 року

Навчальна книга – Богдан,
виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2025

До видання увійшли повісті української письменниці Марко Вовчок (справжнє прізвище — Марія Вілінська, 1833–1907).

Вона була єдиною жінкою-письменницею в українській літературі наприкінці 50-х років XIX століття. Її повість «Маруся» ще за життя письменниці здобула широку славу за кордоном, була перекладена багатьма мовами та отримала нагороду Французької академії.

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.

МАРУСЯ

Те, що я розповім вам, діялося давним-давно в Україні, у глухій пущі, і ще й досі по світові не рознеслося. Бабуся, що мені оповідала, упевняла, ніби у глуші є чимало чесних великих подій, все одно як пишних квіток. І оповідала бабуся — а вона була давня сильно, прожила чимало на білому світі, чимало дечого побачила та чимало дечого зазнала — оповідала вона, що нічого в світі не можна поставити врівень із цими порослими в глуші квітками, ні з цими, що в глуші укриті, подіями. «Віки йдуть, минають, — оповідала вона, — а все однаково пишні, свіжі квітки ваблять зір своєю розкішшю, а тихі, величні події любо заспокоюють і м'якшать серце людське».

I

Давним-давно в Україні стояв хутір, а в тому хуторі проживав козак Данило Чабан із жінкою та дітьми.

Хутір цей, де вони жили, такий, що кращого не бажала б собі найвередливіша людина. Достався він Данилові, перейшовши через руки бозна-скільких прадідів і прабабок; а відомо ж кожному, що де оселиться українець із українкою, там зараз зацвіте вишневий садочок коло білої хатини, запахнуть усякі квітки, простеляться криві стежечки по степу та гаю та розлягатимуться мелодійні пісні, — то можете уявити собі, що який то садок був, викоханий стількома поколіннями Чабанів, що яка то сила квіток, кілька улюблених куточків і в степу, і в лісі, і на суміжній луці, та яке то багатство пісень!

До того сам Бог щасливо умістив цей хутір між степом та лісом, річкою та лукою, горою й долиною: з одного боку степ ховався з очей, зелений, безкрай, запашний, покритий хвилями зелені, з другого — знімалися до неба гори, то завітчані деревами, м'якенькою травицею, то каменясті й оголені. Прегарна долина, зовсім самотня, без слідів або дороги, якось щасливо цвіла собі з третього боку, а з четвертого котила

води свої річка, то через луку, врівень із м'якими берегами, відбиваючи в своїх водах одне небо з його світилами та габу гнучкого комишу, то раптом попадала між дві скелисті кручі й шуміла під їх величезною аркою.

Боже, як красно бувало літнього ранку, коли сходило сонце, лука виблискувала росяними краплями, і випурхувала птиця, що притаїлася в комиші, і легенька пелена туману виринала над рікою! Боже, які солодкі бували в безжурній долині, з першим промінням сонця, перші ранішні пахощі трави та квіток! А посвіжілі в нічній тиші гори, позолочені світлом та блиском! А ліси, що тихо шелестять листом! А степ безкрай, увесь укритий тінями та повіддю світла!

Це ранок — а день який! День, коли усе в природі прокинулося, живе в повному розпалі світла, життя та діяльності! Як шуміли тоді свіжі ліси і як сяяла безжурна долина. Як ніжив розкішний степ і що творив у людській душі гомін глибокої ріки разом із трепетом дзвінкого комишу!

А вечір! Тихий, рожевий вечір, що обгортає землю пільмою і прохолодою!? А зорі, що висипають на небо, і місяць над обрієм — смуга місячного світла на темному степові, узлісся, посріблене саявом, чашечки нічних квіток у долині, м'яко освічені місячним промінням, зорі горять в глибинах ріки і дзюрчать у тихих струмочках, одна гора вся стуманіла, а друга посвітлішала, і ясний огник в хатині, що потонула посеред розквітлого саду!

А крім цього вдячного сусідства м'якої луки з глибокою рікою, величних гір та укритої цвітом долини, гомінливого лісу та хвилястого степу було ще добре сусідство хороших людей козацького роду.

Кожного свята неодмінно або самі Чабани вибиралися у гості, або повинні були вдивлятися й пізнавати, хто це простує степовим шляхом до хати: Семен Ворошило чи Андрій Крук; або знову треба було йти назустріч, почувши в долині голосну балачку веселої та вродливої дівчини Ганни, яка появляється попереду інших дівчат та молодиць у величезному, яркому, оце дорогою сплетеному вінку на голівці, або

мушили дождати на березі, поки не наблизиться утлий човен Івана Грома.

Та яка користь перелічувати всіх друзів та приятелів, до чого розповідати про всі їх розваги та забавки, приятні зустрічі, любі побачення, ласкаві розставання? Між чужими наймиліша забава може видатися найнуднішою, найбільші радощі незрозумілими — це вже відомо, як відомо й те, що часом ніякі принадні ігрища та радощі не зрівняються з тихою бесідою добрих знайомих людей, і жодні красномовні речі не заступлять мовчазного товариства певного, вірного друга. Мені здається, найкраще буде просто сказати, що на хуторі життя було дуже гарне, таке гарне, що нікому не спадало й на думку у чому-будь змінити його, ніхто не мав бажання чим-будь прикрасити його.

Але життя людське, мовляв, не простий, рівний, гладенький шлях. Ох, скільки рівчаків, проваллів та всяких пригод!

І от по Україні пішла недобра поголоска, а що гірше — почали діятися негарні речі. Що квітка запашніша і свіжіша, тим скоріше простягають руки до квітки і «за її красу зривають її» — хороша була Україна, а от татарва та інші всякі вороги линули до неї і шматували її, міряючись один із одним в шахрайстві, ненажерливості та зраді.

Багато було кривавих, грізних січ, тяжких переворотів, сумних та страшних подій — про них довго треба було б оповідати.

За Богдана Хмельницького — я маю надію, що ви всі чули і знаєте трошки, що то за гетьман був Богдан Хмельницький? — за Богдана Хмельницького Україна немов відпочила, але після його смерті такі розрухи знов настали, таке безталання, що, кажуть, тоді найгрізніші очі плакали й наймудріші голови туманіли.

Народ український розбився на угруповання: хто стояв за Московщину, хто за поляків, хто за приятельство з татарами. Як завжди майже, на жаль, це буває, до спільного діла домішалися особисті справи, почалися сварки, чвари і, нарешті, сталося, як мовить прислів'я: «Запрягли наче прямо, та поїхали криво».

II

Одного вечора зібралися гості у Данила Чабана. Вечір був тихий, темний, гості були задумані та сумирні, господарі не клопітливі й не веселі. Більш розмовляли очима, як словами. Усіх, либонь, огорнули одні й ті самі думки, усім лежали тягарем на серці одні турботи. Зрідка зверталися до Андрія Крука з запитанням про місто Чигирин і, коли провадили розмову, то все про те місто Чигирин.

Знати було, що Андрій Крук добре знав це місто: він відказував, не запинаючись, і немов малював своїм оповіданням і мури чигиринські, і вулиці, і кріпосні вали.

Жіноцтво журливо прислухалося до чоловічої розмови, а коли ця розмова втихала і клуби диму починали повивати вусаті обличчя, вони тихо проміж себе шепотіли. В їхньому шепоті все чулося про всякі січі, про спалені міста, зруйновані села, про полеглих у січі людей. Безнастанно жіночі обличчя бліднішали, безнастанно на їх очах блищали сльози.

Одна бабуса сиділа, ніби скам'яніла, нерухомо, тільки вряди-годи, коли всі змовкали, вона, немов прокинувшись, говорила:

— Мої обидва пішли. Сама виряджала!

— Твій теж пішов? — стиха спитала подругу молода дівчина, що, як знати було з блілого її обличчя й гарячкової жвавості, сама недавно вирядила «свого».

— Пішов. Учора ввечері ми...

Вона хотіла щось розповісти, та губи її затремтіли й помертвіли — вона нічого не розказала, і подруга її більше не питала.

Діти не вовтузились, не пустували, а тулилися де-небудь у куточку і з насупленими личками теж думали свої думи, або, присівши до старих, нашорошували вуха і, либонь, ловили кожен погляд і затямлювали кожне слово.

Одна лише манісінька гостя, з білявою голівкою, з величезними блискучими очима та з червоними губками, пильно провадила своє

діло; від пильності та клопоту вона навіть висунула гостренького язичка і, схиливши набік голівку, в'язала якісь снопики з трави.

Все більше вечоріло, і в хаті все більше затихало. Уже манісінька гостя, випустивши з рученят снопики, сама лежала снопиком біля ніг материних, обнята міцним сном, запнута вся довгими пасмами ясних кучерів.

Надворі було темно, й у хаті стало тихо-тихо. Раптом хтось постукав у хатнє віконце...

Сталося це так несподівано, що зразу ніхто не вірив сам собі. Але стукнуло вдруге й ще раз, і чути було виразно, ясно, голосно.

Господар підвівся зі свого місця й пішов відчиняти двері; його гості та приятелі смоктали безпечно, як перше, люльки; жіноцтво сполохалося, дітвора здригнулася.

Данило відхилив двері і спитав, хто стукає. Йому відказали голосом, від відгуку якого заспівало хатнє віконце, що це подорожній втомлений чоловік просить дозволу відпочити у ласкавого господаря.

Данило на це відповів: «Милості просимо» — і, розчинивши двері навстіж, запросив подорожнього увійти.

В розчинені двері потягло запашним вечірнім повітрям і на хвилину блиснуло кілька блідих зір, потім двері заступила велетенська людська постать, у всіх закутках залунало і прогуло: «Помагай Боже», — і, низько схиливши голову, боком пронісши могутні плечі, уступив до хати подорожній.

Коли б у хаті були люди хиткішої, менш спокійної вдачі, вони, певно б, змішалися і не знали б, як вітати цього подорожнього. Хоч в Україні й не вдивовижу могутня та блискуча козацька краса, проте не легко було б знайти до пари цьому, що увійшов до Данила Чабана, подорожньому. Цей височезний зріст разом із дивною стрункістю та зміїною гнучкістю, це засмагле суворе обличчя з вогняними очима, чулість та обачність до всього і заразом вільний, безпечний спокій хоч кого примусили б здригнутися.

Але в Даниловій хаті зібралися все люди не скорі до переполоху, тим-то й стомленого подорожнього повітали, як і личить стомленому подорожньому мандрівцеві: його привітно запрошено садовитися і щиро частовано, чим Бог послав.

Мандрівець визначався простотою, і скромністю, і добродієністю, і звичайністю. Як людина перехожа й нікому тут не відома, він зовсім і не виставляв себе напоказ, а так само й не впивався цікавими очима в усі закутки хазяйської хати, не розпитував хитрими та пустими запитаннями про життя хазяйське — зовсім ні. Анітрохи. Мандрівець, якщо й вів розмову, то все про справи спільні, що всіх тоді цікавили й хвилювали: про вороже грабіжництво, руйнування і спустошення України, про грабежі та гвалти, які він бачив дорогою; спитав господаря, чи тихо поки що у них і чи безпечні окружні дороги.

Господар та його гості, зі свого боку, показали себе примірно: дивлячись на такого мандрівця, певно, їм приходили на гадку питання, від яких смертельно свербів язик: звідки він, мандрівець, прибув і куди мандрує? Скільки він виходив гір та долин, поки втомилось його міцне тіло? Чи мандрує він, давши зарік, чи з нужди, чи з примхи? Де він уродився та охрестився, коли говорить про невірного турка, як про не раз ловленого звіра, про поляків — як не раз випробуваних панів, про москалів — не раз дізнаних бояр? Знає він, либонь, трохи й Січ Запорозьку, бачив і всю Україну з краю в край.

Але ніхто не потурбував подорожнього, а себе не зневажив ні лукавим, ні правдивим питанням. Розмовляючи, лише дивилися на нього, на його сільське вбрання та міркували про себе, де та тихомирна нива, оброблена його руками, на якій він здобув собі шрамище на всю щоку, від горбатого носа до сторожкого вуха?

Одначе що далі точилася розмова, тим подорожній ставав балакучіший; мабуть, заохочений увагою всіх присутніх та мовчазним співчуттям, він почав описувати так живо й яскраво недавні битви, що всі затаювали дихання, ніби самі навіч бачили справжні січі. Безпечні з виду козаки запалилися; жінки скрикували й плакали, діти,

втративши сон, що все перемагає, і ті з напіврозкритими устоньками, з широко розплющеними очима сиділи нерухомі на своєму місці, немов зачаровані.

Раптом різко пролунали два постріли з пістоля, один за одним. Усі в хаті припинили й нашорошили вуха. Постріли донеслися звідкілясь зі степової далечини, і знову настала супокійна тиша, як і попереду. Мовчанка тяглася далі, але більш жодного звуку не донеслося, крім повівання пахучого повітря в розквітлому гіллі саду, що обступив навкруги хату.

— І до вашого хутора долітає голосок! — промовив подорожній.

— Це чи не з чигиринського шляху? — мовив і собі Андрій Крук.

— Чути звідусіль! — відказав господар.

Тим часом жіноцтво стало тихо прощатися з господинею, вибираючись додому. Одні вели, інші несли дітей.

Між жінками були й старі, і молоді, і зовсім ще молоденькі, але на всіх їх різноманітних обличчях, коли блискуче світло освітило їх, як прощались, визначалася в тисячах різноманітних виразів та сама непохитна воля, яка вогняними рисами відбивалася на обличчях чоловіків.

Потонула в запашному, розквітлому саду хата, в якій тремтяче світло каганця відсвічувалось на вусатих обличчях; на порозі напіввідчинених дверей постать господаря, що проводив очима гостей, які тихо зникали на околишніх стежках; двір, що виходив у степ; ніде ані тину, ані огорож, окрім шелесту дерев, що все являло, здавалося, мирний сільський малюнок, але, разом із тим, малюнок цей також дихав, сказати б, якоюсь особливою, німою та тихою, але грізною силою.

З гостей лишилися тільки Андрій Крук та Семен Ворошило.

III

— А як тепер добратися до Чигирина? — спитав подорожній, стишуючи голос, як звичайно мимохіть робить це чоловік непевного

часу, починаючи розмову про щось для себе важне.

— Труднувато, — відповів господар. — Скрізь польські ватаги...

Приятелі господареві мовчки випустили з уст по величезному звоєві диму, притім злегка підвелися догори їх густі брови, й усе це разом без слів красномовно промовляло про те, що думки у них зовсім однакові з думками господаря.

Подорожній встромив очі в бесідників та обертав погляд то на одне незворушне обличчя, то на друге. Уже сам погляд цих огняних, пильних очей промовляв про те, скільки пережито вже небезпеки, скільки перебуто труднощів, яка то звичка зустрічати лихо, яка моторність у боротьбі з пригодами.

— А мені дорога просто у Чигирин, — мовив подорожній.

— Тепер туди просто й ворона не пролетить, — зауважив Андрій Крук.

— А чи далеко до Чигирина? — спитав подорожній.

— Краще б далеко, та легко, а то близько, та слизько! — озвався Ворошило, а Андрій Крук уважніше поглянув на подорожнього, а господар на Андрія Крука.

— Нашому братові, мандрівцеві, нема чого розбирати доріг, — відповів мандрівець. — Хоч часом дорога випаде й докучненька, а береш її... Гаразд, як трапиться добрий товариш, панове! Я вам скажу, був у мене добрий товариш — була в мене з ним і добра рада, і щира правда!

З останніми словами мандрівця щось особливе мигнуло на обличчях його слухачів.

— Звісно, — мовив господар, — добре братство лучше великого багатства!

— Хороші у поляків пани, у турків султани, у москалів ребята, а в нас брати! — мовив Андрій Крук.

— Та не всякого пана знати по жупану! — сказав Ворошило.

— Поганий той піп, що вгадує свята тоді, як вони проминули! — відказав мандрівець, обводячи їх своїми іскрометними очима.

Йому відповідали не менш зрозумілими поглядами.

Якийсь час тяглася оця німа розмова, але остільки красномовна, що після неї і слів не треба було: один одного признали.

— З Січі товариство уклін засилає, — сказав мандрівець, — а мене послом у Чигирин.

— Ми вам вірні друзі і слуги! — відказали йому козаки в один голос.

— Що нового? — спитав січовик.

— Та один погодився був із Москвою, а другий з Польщею перемовляється, турків на поміч покликав. Люте врем'я!

Глибокий сум охмарив козачі обличчя. Журба, прикрита зовнішньою безжурністю, вирвалася наверх і виявилась із усієї сили.

— Мені треба пробратись у Чигирин, — сказав січовик, трохи помовчавши.

— Всі шляхи відрізано.

— А Гунин хід?

— У них в руках!

Січовик замислився, але видно було, що його не облудна надія засмутила, не лякала трудність, а що просто він прибирав у голові нових способів та засобів, як краще осягти задуману ціль.

— Слухайте, товариші, — сказав він, подумавши, — мені треба пробратись у Чигирин до Петра Дорошенка. Справа тут іде не про одну голову, а про всю Україну... Як я опізнюсь у Чигирин, то...

Тут січовик обернув погляд у всі боки. Господині не було в хаті, діти поснули сидячи, і він уже хотів був повести мову далі, як раптом зустрівся з утупленими в нього очима, немов двома величезними діамантами, що горіли співчуттям та увагою. Очі ці сяяли з темного неосвітленого кутка хати, і, тільки добре придивившись, січовик розглядів там ставну постать дівчинки, що виступала непорушно в тіні: вона, як обперлася на складені рученята, витягши голівку, встромивши очі, так і застигла, неначе заслухалась.

— Це моя маленька дочка, — сказав господар, оглянувшись слідом за очима січовиковими. — Марусю, підійди-но сюди!

Маруся підійшла до батька.

Блискуче світло вдарило їй просто в личко й розсипалося по всій її стрункій постаті. Це була справжня дівчина-українка, з темними оксамитними бровами, з засмаглими щічками, у вишитій сорочці з широкими рукавами, у синій запасці з червоним поясом. Густе біляве волосся заплетене у коси, і в косах трохи було кучеряве та лисніло, як шовк. На голові був вінок із квіток; одні з них уже пов'яли, інші ще були свіжі й трохи пахли.

— Марусю, — мовив батько, — що ти чула з нашої розмови?

— Усе, — одказала Маруся.

— А що?

Марусині очі звернулися на січовика.

— Треба в Чигирин, — промовила вона, — треба до пана гетьмана...

— Слухай, дочко, — сказав батько повагом і стиха, — про те, що ти чула, не кажи жодній живій душі, так, наче ти й не чула. Розумієш?

— Розумію, тату! — відказала Маруся.

Батько не наказував удруге, і Маруся не давала ніякої обіцянки, але про непохитну щирість дівчати не було й сумніву.

— Не треба тобі слухати нашої мови, Марусю, — сказав Данило. — Піди поклич матір з саду, скажи їй, що брати поснули.

Маруся покірливо пішла до дверей, але в ту ж мить раптом почулося кінське тупотіння — скакала ніби ціла ватага кінноти, чути було різноголосе грубе гукання, і бліде, як смерть, обличчя господині з'явилося на дверях.

— Скачуть верхівці... ватага... — промовила вона, — просто до нашої хати... ось вони...

— Пропало все діло! — глухо вигукнув Данило.

Січовик став уже на рівні ноги й держав у руках шапку. Козаки стояли мовчки. Метушні не було найменшої, але знати було, що мислі тяжко напружені були в кожній голові й що тисячі планів і намірів перевернулося в кожного на умі.

Господиня зачинила двері знадвору в сіни і з сіней у хату і стояла, не зводячи очей з чоловіка, дожидаючи наказу та розпорядку.

Коло неї так само бліда й у такому ж замішанні стояла Маруся.

— Ви спіть! — промовив Данило, звертаючись до козаків. — Ти роби щось, ший! — наказав він жінці. — Я пішов до товариша ще за дня... Козаки прийшли оглянути воли, торгують у мене... — А потім звернувся до січовика: — Єсть вихід із світлиці у степ. Йди за мною!

Все це сказано було хутко, а враз потому виповнене хутчій, ніж це можна розповісти словами.

В одну мить обидва козаки лежали на лавках і спали завидним сном, підклавши під голови люльки та шапки; світло грало на їхніх обличчях, анітрохи не тривожачи їх міцного сну, дихання було таке мірне, що по ньому можна було, немов по годиннику, рахувати час; хазяйка сиділа над роботою, Маруся теж, обидві пильно потонули в мудрощі мережаних рукавів.

Данило з січовиком швидко переступили темні сіни, відчинили й зачинили за собою двері у світлицю.

IV

Тим часом ватага пригналася й була вже перед ґанком; хропіння коней, переговори верхівців виразно було чути в хаті; потім кілька чоловіків зіскочило з коней, а далі нагло загрюкали в двері, і хтось грубим голосом крикнув:

— Ей, ви! Одчиняйте!

Не встигла господиня звестися й спитати, хто там, як двері мало не зіскочили з одвірків від нового грюкання, і вибита шибка задзвеніла в хаті, упавши додолу разом із висадженою рамою. З шорсткими вусами й широкими вилицями пика зазирнула у вікно швидко, неймовірно та підозріло все оглянула й гукнула:

— Чого не відчиняєш?..

Господиня впустила з рук роботу, але все ще стояла, вагаючись, на одному місці.

— Відчиняй! — загукало одразу кілька грізних голосів, і двері так затремтіли від ударів, що вся хата здригнулася.

Господиня відчинила двері. Ватага чужоземних солдатів вдерлася до хати й з галасом та гамом кинулася нишпорити по всіх кутках.

Господиня, зібравши коло себе малу дітвору, нагло розбуджену, перелякану і здивовану, що пильно стежила за всією метушнею очима, повними сліз, стояла осторонь і байдуже дивилася на те, як увесь її хатній прибір, усе хазяйське добро кидали додолу, били й нищили.

Тим часом, як одні присікалися з допитами до Андрія Крука, що позіхав на увесь рот замість усякої відповіді і, немов оп'янілий від сну, хитався то на той, то на цей бік, як хитається свитка на жердці вітряної погоди, інші штовхали попід боки Семена Ворошила, який підводився, позирав на них, вважав їх то за кума Герасима, то за кума Явдокима і знову падав на лаву, немов підстрелений.

— Це він! Той самий!.. Ні, не він!.. Ні, він... — кричала військова ватага, сперечаючись між собою і термосячи обох козаків.

— Де господар?.. Подавай господаря! — кричав, як не свій, знати, старший із ватаги.

— Зранку до приятеля пішов у гості, — відказала господиня.

— В гості?.. Дам я вам гості! Зрадники! Бунтівники!.. Що це за люди?

І він, замість того, щоб указати, вдарив з усієї сили нагаєм спершу Крука, потім Ворошила і з таким виглядом підступив до господині, що вона поступилася назад, немов перед розлютованим звіром.

— Знайомі люди, — відказала вона, перемагаючи після цього мимовільного руху знову своє замішання. — Прийшли воли торгувати у нас, дожидають чоловіка.

— Так, так, ваша мосць, — обізвався Андрій Крук, встаючи і проганяючи буцім останні сни, — ми прийшли воли торгувати й не застали хазяїна. Що ж, кажу я кумові, ось йому, — пояснив він, показуючи на Ворошила, який теж прогнав сон і покірно водив очима по всіх обличчях, ухиляючись зустрітися з утопленими то в нього, то

в Крука з усіх боків поглядами. — Що ж, куме, кажу я цьому... Нема, куме, хазяїна дома, га?.. Нема, то й нема. На нема й суду нема...

— Перестань верзти, дурний хлопе! Хитруни! Зрадники! Знаємо ми вас! Пов'язати їх! — гукнув він до своїх, і вони ту ж мить накинулися на козаків, немов шуліки.

Саме в цей час відчинилися двері й до хати вступив Данило.

— Хто такий? — загукав старший, накидаючись на нього.

— Та колись люди тутешнім господарем звали, — відказав Данило.

— Ей, ви! Чи стоїть варта коло двору? Не дрімать! Чуєте?

— Коли тобі миле твоє життя, — почав він, звертаючись до Данила, що стояв перед ним, — відповідай мені зараз без викрутів: де бунтівник-запорожець? Відповідай просто!.. А то я тебе в попіл зітру.

Сказано це було чванливо і крикливо. Данило позирнув на доволі грубу постать перед собою, що ледве досягла йому до козацького плеча, і відповів спокійно:

— Не відаю ніякого бунтівника-запорожця!

— Я хату твою в попіл оберну! Я тобі й сліду від неї не лишу! Чуєш?

— Ваша воля й ваша сила! — так само спокійно відказав Данило.

— Та він не втече від нас! Чи варто з-за цього гарячитись!? — сказав другий, теж, знати, офіцер, який, скоро лише увійшов до хати, розсівся на лаві й смоктав люльку з янтарним мундштуком. — Ми ж мало не зранку не їли нічого! — додав він, протестуючи й тихо зітхнувши.

— Що є їсти? — загукав гнівно старший, нагло й люто кидаючись на всі боки й нюхаючи повітря. — Що є? Подавай сюди! Хутко! Подавай!

І він тупотів ногами й лупив своєю шаблею об стіл.

— Жінко! — промовив Данило. — Поспішай з вечерею.

Господиня проворно взялася готувати страву. Очі її оббігли всю хату, всі куточки, ніби шукаючи когось, і, здавалося, якась тривога промайнула на її байдужому обличчі.

Вона шукала очима Марусі й тепер лише примітила, що дівчина непомітно зникла під час метушні.

V

Чудова, темно-блакитна, прозора, тепла ніч таємниче зоріла, коли Маруся спішно випорснула з хати, проповзла попід гіллястим наметом розквітлої калини, що стелилася по землі, й опинилася в саду. Тут її сховали кучеряві яблуні й густі, як сітка, черешні.

Тут вона постояла, ждучи, поки перестане колотитися серце. Кожна жилка в її билася, ноги підгиналися під нею, мислоньки роїлися й мішалися; якісь блискучі образи літали перед очима, а з очей точилися пекучі сльози від нової, досі не знаної туги на серці, суміш із якоюсь радісною надією.

Від свіжого нічного повітря вона прийшла до пам'яті, нарешті сльози припинилися й думки взяли лад.

Усе навкруги було таке пахуче, та свіже, та цвітуче! Усе таке любе й близьке серцеві! Уся сповнена любові і смутку, вона нахилилась і палко почала цілувати траву, квіти, нахилене гілля, звертаючи туди й сюди очі свої, виказуючи всією істотою своєю і вагання, і щиросерду прихильність до чогось, не зовсім ще ясно зрозумілого, але що вже поглинуло всю її душу.

Легенький шелест між деревами пройняв її морозом і кинув у жар. Вона припала до землі, й уся біла постать потонула в розквітлому білому гіллі.

Все знову замовкло.

Вона на якийсь час немов прикипіла до землі серед цього німого саду, під м'яким світлом і мерехтінням зір, серед тихомірних пахоців квіток і трави, всюди навколо неї було тихо, і вигуки, що долітали з двору, пронизливо тремтіли в теплом повітрі.

Вона хотіла вже було відхилити гілля, що прикривало її, як знову пролетів легенький шелест, такий самий, як і попереду, і просто перед нею виросла здоровенна постать січовика між двома високими черешнями.

Марусине серце радісно затремтіло і слідом по тому журно та жахливо затріпотіло.

Постоявши трохи, січовик рушив далі — знати, простував до виходу з саду над річку. Велетенська постать його здавалася велетенською тінню — так легко, так тихо й зручно пробиралася вона між густими, міцно сплеченими між собою черешнями та кучерявими яблунями: ані шелесту не було чути, ані колихання не було помітно.

Сама не розуміючи добре, чому й нащо, Маруся пробиралася й собі слідом за січовиком, часом лише зупиняючись від тьохкання та завмирання серця.

Так обоє перейшли вони через увесь сад, вибралися за огорожу із живої, виткої й повзкої зелені та опинилися коло річки.

Річка колисалася між берегами з якимось турботливим гомоном. Побережний комиш сріблився в темряві; золоті зорі миготіли на хвилях і блискотіли в небі. До в'яза, що попустив спідне гілля своє в річку, прив'язаний був човен, хисткий і легенький, як шкаралупа. Суміжна лука, гори — все повите було тишею, теплом і прозорою теплою імлою.

Тут січовик спинився, обертаючи погляд у всі боки й міркуючи, як раптом почув позад себе дитячий тихий голосок і ту ж мить почув дотик дитячих ніжних рученят. Він обернувся, як людина, якої ніщо не в силі ні здивувати, ні вразити, і побачив перед собою Марусю.

— А що, дівчино? — спитав він її таким рівним голосом, ніби й у зароді не було ніякого лиха, ні напасті.

Але Маруся не проmogла вимовити й словечка і тільки, ухопивши його за руку, з благанням звертала до нього очі.

Проте ці очі говорили так красномовно й так багато, що січовик погладив її по голівці. Щось схоже на ласкаву ніжність, на жалісне співчуття виявила його нахилена постать.

— Можна пробратися до Чигирина! — вимовила Маруся.

— Як же це можна, дівчино-порадонько? — спитав він, стиха усміхаючись.

— В степу стоїть батьків віз із сіном, — промовила Маруся, — воли пасуться теж у степу... Я все знаю, де й що... Запряжемо воли... Лягайте

в сіні... Я повезу до Книшевого хутора... Там річка... За річкою вже чигиринська сила!

Січовик дивився в блискучі її очі, на її тремтячу легеньку постать, що стояла перед ним, і чув, як колотиться маленьке серденько. Він почув раптом, що його мужнє, загартоване серце немов розтоплюється у грудях, і щось таке з ним подіялося в ту хвилю, що й опісля не міг він до ладу розказати, а тільки замислювався, згадуючи.

— Хто це тобі цю думку подав, Марусю люба? — спитав січовик.

— А я знаю казку, — відповіла Маруся, — як дівчина від розбійників утекла.

— А розкажи мені цю казку, Марусю, — мовив січовик.

— А до Чигирина? — несміливо спитала Маруся.

— А до Чигирина поїдемо, — одказав січовик, ніби обіцяв їй медяника. — Ми, мабуть, узявши берегом у цей бік, проберемося в степ?.. Проберемося? Ну й добре! А дорогою казку послухаємо.

Рука об руку вони почали пробиратися берегом якнайобережніше. Зразу долітав до них шум і голоси з Данилового двору, але потому облягла їх цілковита тиша, яка лише буває нічної доби на безлюдних берегах річки, коли навіть плески та переливи хвиль тільки надають тиші, а не порушують її.

— Ану, розкажуй казку, Марусю, — мовив січовик, скоро вони ступили сюди.

Чимало тривог, чимало надій і страхів хвилювало Марусю. Вона поглянула на січовика з сумним ваганням, січовик споглядав на неї й усміхався. Навіть при непевному мерехтливому світлі нічних світил видно було в ньому стільки чулості, відваги, таким чарівником виглядав він, що в Марусі одразу відлягло від серця і зникла вся тремтяча метушливість.

— Ну, починай, Марусю люба, починай! — сказав січовик. — Я страх як люблю казок слухати.

VI

Маруся почала:

— Жив собі, був собі козак і віддав свою дочку заміж.

— Коли за доброго чоловіка, то й з Богом! — зауважив січовик.

— Козачці не до душі був молодий, — оповідала далі Маруся, — але вона покориласть батькові, пішла заміж, і молодий одвіз її до себе в господу.

— Бідна дівчина! — додав січовик.

— Тільки чудна була та господа у молодого, — оповідала далі Маруся. — Стояла вона серед густого лісу, і ніде не було шляхів битих, і нізвідки ніхто не показувався: пустеля навкруги. Тяжко зажурилася молода.

— Ще б не зажуритися! — зауважив січовик.

— І зразу вона ні на що не дивилася — все побивалася, потім з горя почала до всього додивлятися та все розглядати... Все розкоші... тільки їй не треба було розкошів, а заманулося їй довідатися, куди це чоловік її щовечора їздить із товаришами. Але як тільки спадуть вони на коней, так одразу й зникнуть у гущавині, лише хвильку яку чути кінське тупотіння, а потім знову тихо та глухо...

Ходила вона по всьому домі, й від усього дому були в неї ключі. Тільки ніколи чоловік не пускав її в один льох. Льох цей стояв під густими гіллястими дубами; двері чорніли з-під зеленої листви, немов звіряча паща.

«І що вони таке ховають?» — подумала молодиця.

Подумала — й зараз до льоху. І бачить на засуві такий замок, що й удесятьох його не підняти.

Постукала у двері, ніби об камінь — так глухо. Поглянула у щілину — темно, як у криниці.

Коли це з-під порога щось блиснуло, як іскорка. Вона припала до землі. Щось блищить.

«Що воно таке?» — думає собі вона.

І хоч страшно, проте засунула руку і вхопила.

Чує — щось холодне. Зирк, а то обрублений біленький мізинчик і на ньому перстеник.

«Довідалась я, — думає молодиця, — їздять вони на розбій».

А чоловік був такий ласкавий.

— От і впізнай людину з виду! — мовив запорожець.

(А тим часом уже почало світати. Передранішній вітрець перелітав степом. Вони все йшли понад тихими берегами рука в руку.)

— Почала молодиця думати-гадати, що їй робити; так думала вона, що в голові у неї зашуміло, неначе під млиновим колесом. Навкруги все чорніли ліси, такі густі, як стіни. Пустиня така навкруги, що в ній лише заблудитися можна, а не знайти притулок або вибратися до живих людей.

Куди втікати?

Довго вона думала й передумувала. Сонце вже закотилося, а вона все думає. Зорі висипали на небо, а вона все думає.

Коли чує: їдуть!

Увіходить чоловік і такий радий їй.

— Я за тобою скучив! — каже.

Простяг до неї руки, а вона бачить на рукаві у нього кров.

— Що це на рукаві? — питає.

— А це я полював красного звіра, — відказує й сміється.

Почули товариші й собі засміялися.

Поглянула вона на чоловіка — був він їй нелюбий, а це ще й страшніший став.

Поглянула вона на його товаришів — жодного приємного обличчя немає.

Подумала вона, як-то жити з ними, забула про всякі страхи й поклала втекти.

— Втечу світ за очі!

(Січовикові дуже подобалася казка, хоч які думи клопотали його голову, проте він так дививсь на Марусю і так усміхався, наче його солодким медом частували.)

— Тільки діждалася, що всі поїхали з дому, зараз вона щільно позачиняла і ворота, і двері, і вікна й пустилася бігти лісом.

Ні шляхів, ні стежок, жодного сліду не було, тільки вечірня зоря присвічувала їй, і по ній вона путь держала.

Усю ніч вона все йшла та йшла, а ліс усе густіший та густіший, все темніший та темніший.

От ледве-ледве стало на світ благословлятися, і тихо-тихо стали пробиратися в ліс червоні промінчики. Вона вже подумала собі, що удосвіта їй веселіше буде, коли це чує — за нею погоня, і все ближче та ближче. Гілля тріщить, коні пирскають, чоловіків голос грізно лунає: «Найду!», його товариші переговорюються: «Ось тут вона! Он там вона!»

Зиркнула вона туди-сюди — немає ніде притулку!

Тільки одне дерево стоїть, розкинувши кошлате шатро. Вона хутчій до того дерева, вилізла на самий вершечок і притаїлася.

Але, поспішаючи, упустила хустку з шиї, і коли погоня добігла до того місця, зараз усі вони й побачили білу хустку на землі...

— Ай-ай! — мовив січовик жваво.

Зараз усі загукали: «Її хустка! її хустка! вона тут! вона недалечко! вона в цей бік утікає!»

І стали шукати, нишпорити, шаблями гілля рубати, кіньми кущі топтати.

А тут чоловік і говорить: «Чи не забралася вона де на дерево?»

Ухопив свого списа й що було сили почав ним колоти проміж гіллям!

— Ай-ай! — сказав січовик. — Бідна молодиця, натерпілась же вона лиха!

— Коли це гострий спис устряв їй у бік, потім влучив у руку, потім черкнув об плече — вона не крикнула, не зойкнула, та тепла кров так і закапала, так і закапала з дерева...

(Січовик знову розжалобився над бідною молодницею; охав та ахав він дуже жалібно.)

— Краплини її крові влучили просто на голову чоловікові.

— Ох, яка тепла роса капає в цього дерева! — сказав він.

— Видно, побігла вона десь далі, — говорять йому товариші.

— Далі, наздогін за нею!

І всі розсипалися у лісовій гущавині.

А вона тоді тихенько злізла з дерева й знову пустилася бігти.

Довго вона бігла, дуже довго, і вибігла на дорогу, і бачить — іде шляхом старий козак і везе віз із сіном. Кинулася вона до козака й почала його благати: «Візьми мене, чоловіче добрий, сховай мене де-небудь! За мною женуться! Мене піймати й убити хочуть!» А козак їй і каже: «Та ось я везу сіно; лягай на возі, зарийся якнайглибше та тільки лежи тихо».

— Бравий козак! Дай йому Боже здоров'я чортзна-поки! — мовив задоволений січовик.

— Ледве вспів старий козак зарити її в сіно та махнути на воли батогом, аж тут і погоня надбігає.

— Чи не бачив часом молодиці? — гукають до козака. — Куди вона побігла?

— Не бачив, — відказує козак.

— А що ти везеш?

— Сіно везу.

— Добре сіно в тебе? Ану, взич-но трохи нашим коням.

Козак спинив воза і скинув сіна для їхніх коней.

— А в тебе, либонь, ще люлька не погасла? — питає один розбійник.

— Ні, курить ще, — відказує козак.

— Дай-но запалити.

Козак подав їм свою люльку, й вони почали один одному передавати її та свої запалювати.

А отаман і люльки не розпалював, і коня свого не годував, підійшов до воза і схилив на нього свою грізну голову та все глухо твердить: «Знайду її! знайду!»

А вона все це чує і навіть гаряче дихання його чує.

Так минула чимала година, поки товариші не гукнули:

— Отамане! на коня! на коня! Вже день ясніє!

І всі вони спали на коней та помчали у темний ліс...

А старий козак поїхав далі і привіз молодицю до батькового двору.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ